

O‘TKIR HOSHIMOVNING “IKKI ESHIK ORASI” ROMANIDA YASAMA SO‘ZLARNING LINGVISTIK TAHLILI VA ADIB MAHORATI

Ergasheva Mehriqul

*Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
talabasi*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada O‘zbekiston xalq yozuvchisi O‘tkir Hoshimovning eng sara asarlaridan biri – “Ikki eshik orasi” romanidagi yasama so‘zlarning leksik-semantik va strukturaviy xususiyatlari tadqiq etiladi. Maqolada so‘z yasalishining asosiy usullari bo‘lgan affiksatsiya, kompozitsiya va abbreviatsiya jarayonlari konkret misollar yordamida tahlil qilingan. Shuningdek, adibning personajlar xarakterini ochishda va davr koloritini yaratishda so‘z yasash imkoniyatlaridan qanchalik mahorat bilan foydalanganligi yoritib beriladi.*

Kalit so‘zlar: *derivatsiya, affiksatsiya, kompozitsiya, abbreviatsiya, uslubi mahorat, lingvapoetika, tarixiy realizm, neologizm.*

Аннотация. *В данной статье исследуются лексико-семантические и структурные особенности производных слов в романе «Между двумя дверями» — одном из самых значительных произведений народного писателя Узбекистана Уткира Хашимова. В статье на конкретных примерах анализируются основные способы словообразования — аффиксация, композиция и аббревиация. Также освещается, насколько мастерски писатель использовал словообразовательные возможности для раскрытия характера персонажей и создания колорита эпохи.*

Ключевые слова: *деривация, аффиксация, композиция, аббревиация, стилистическое мастерство, лингвопоэтика, исторический реализм, неологизм.*

Abstract. *This article examines the lexical-semantic and structural features of derived words in the novel “Between Two Doors”, one of the most outstanding works by the People’s Writer of Uzbekistan, O‘tkir Hoshimov. The study analyzes the main word-formation processes—affixation, compounding, and abbreviation—through specific examples. It also highlights the author’s skillful use of word-formation resources in revealing characters’ personalities and creating the historical and social atmosphere of the period.*

Keywords: *derivation, affixation, compounding, abbreviation, stylistic mastery, linguopoetics, historical realism, neologism.*

Kirish. *O‘zbek adabiyotida inson ruhiyatining murakkab qatlamlarini, urush va undan keyingi hayotning fojiali manzarasini O‘tkir Hoshimovchalik samimiy tasvirlagan adiblar kam topiladi[1]. Uning “Ikki eshik orasi” romani nafaqat mazmuni,*

balki tili bilan ham ajralib turadi. Adib asarda tilning nominativ (nomlash) vazifasidan tashqari, uning estetik va ekspressiv imkoniyatlaridan ham unumli foydalangan.

Asardagi yasama soʻzlar shunchaki tushuncha ifodasi emas, balki qahramonning ijtimoiy kelib chiqishi, ruhiy holati va oʻsha davrdagi hayot qiyinchiliklarini koʻrsatib beruvchi lingvistik vositadir[1].

Oʻzbek tilshunosligida soʻz yasalishi (derivatsiya) tilning boyishiga xizmat qiluvchi asosiy manbalardan biridir [2; 3]. Romanda ushbu jarayon uchta asosiy yoʻnalishda namoyon boʻladi:

1. Affiksatsiya (Morfologik usul)

Bu usulda oʻzak yoki negizga soʻz yasovchi qoʻshimchalar qoʻshilib, yangi maʼno hosil qilinadi. Adib bu orqali qahramonlarning jamiyatdagi oʻrnini koʻrsatadi:

Shaxs oti yasovchilar: -chi (kolxozchi, zakunchi), -paz (oshpaz), -kor (paxtakor). Masalan, "zakunchi" soʻzi asarda shunchaki qonunni biluvchi emas, balki qatʼiy va biroz ziddiyatli xarakter egasi boʻlgan Shomurod obraziga nisbatan oʻziga xos maʼno yuklaydi.

Oʻrin-joy oti yasovchilar: -zor (joʻxorizor), -xona (choyxona). Bu soʻzlar qishloq hayoti va kolxoz mehnatining real manzarasini chizib beradi [4].

Sifat yasovchilar: -siz (kimsasiz), -chan (ishchan). Bular orqali personajlarning portret xususiyatlari shakllantirilgan [3].

2. Kompozitsiya (Sintaktik usul)

Ikki mustaqil soʻzning birlashishi natijasida yangi tushuncha hosil boʻlishi kompozitsiya deyiladi. Oʻ. Hoshimov xalq tilidagi qoʻshma soʻzlarni asar matniga mahorat bilan singdiradi:

Maishiy-madaniy soʻzlar: Xontaxta, doshqozon, popukqand. Ushbu soʻzlar oʻzbek xalqining milliy mentaliteti va turmush tarzini aniq ifodalaydi. Masalan, "popukqand" soʻzi orqali urush davri bolalarining mitti quvonchlari juda taʼsirli yoritilgan[1].

Qarindoshlik va ijtimoiy munosabatlar: Qaynogʻa, qaynona.

Tabiat va joy nomlari: Shoʻrpaxta, Beshyogʻoch [4].

3. Abbreviatsiya (Qisqartma soʻzlar)

Roman voqealari kechayotgan davr (XX asr oʻrtalari) sobiq ittifoq tuzumi bilan bogʻliq boʻlgani uchun, adib nutqda qisqartma soʻzlardan foydalanish orqali oʻsha davrning rasmiyatchilik ruhini beradi: Misol, MTS (Mashina-traktor stansiyasi): Qishloqdagi texnika va hosildorlik markazi sifatida asarning muhim ijtimoiy nuqtasi. ToshMI (Toshkent meditsena instituti) Qahramonlarning orzulari va bilim sari intilishlari ramzi. ZAGS va BTI: Inson hayotining qonuniy va rasmiy bogʻliqliklarini ifodalovchi, biroz sovuq va rasmiy muhitni yaratuvchi birliklar.

Oʻtkir Hoshimov tili oʻziga xos "jonliligi" bilan ajralib turadi. Adib baʼzan bir soʻzning oʻzida ham kompozitsiya, ham affiksatsiyani qoʻllaydi. Misol, Choyxonachi. Bu yerda choy+xona (kompozitsiya) va -chi (affiksatsiya) birlashib, yangi kasb

egasining nomini hosil qilgan. Bu asardagi mahalla hayoti va xalqaro muloqot markazi bo'lgan "choyxona" muhitini to'liq gavdalantiradi.

Shuningdek, yozuvchi yasama so'zlar orqali emotsional-ekspressivlikni kuchaytiradi. Masalan, "qulochkashlab" (urmoq yoki tashlanmoq) so'zi harakatning shiddatini va qahramonning o'sha lahzadagi nafrat yoki og'riq hissini oddiy fe'llarga qaraganda kuchliroq ifodalaydi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" romani o'zbek tili lug'at boyligini o'rganishda muhim manbadir. Asardagi yasama so'zlar: Davr koloritini (XX asrning 40-80-yillari) aniq ko'rsatib beradi, qahramonlarning ijtimoiy-psixologik portretini boyitadi, yozuvchining o'ziga xos, xalqchil va shirador uslubini namoyon etadi. Ushbu lingvistik tahlillar adibning nafaqat buyuk yozuvchi, balki so'z zargari ekanligini yana bir bor isbotlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hoshimov O'. Ikki eshik orasi. – Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 1986.
2. Bahriddinova B. M. Hozirgi O'zbek tili (Grammatika). – Toshkent: Shafoat Nur fayz, 2020.
3. Sayfullayeva R. va boshqalar. Hozirgi O'zbek adabiy tili. – Toshkent: Musiqa, 2009.
4. O'zbek tilining izohli lug'ati (5 jildlik). – Toshkent: O'zME, 2006-2008.